

Mitropolitul Iosif Budai al Ardealului (1680-1682)

Lect. Dr. Florin Dobrei

Menținerea unei legislații șovine și a unei stratificări „naționale” discriminatorii, cu perpetuarea aceluiași servituți senioriale înrobitoare (censul, daturile, dijmele și slujbele)¹, toate având drept scop excluderea definitivă a etniei românești din viața publică a Principatului transilvănean², sunt aspecte definitorii ale climatului socio-politic al celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, circumscrise domniei principelui maghiar Mihail Apafi I (1661-1690). În această epocă a exacerbarii prozelitismului protestant antiortodox³, caracterizată prin încercarea de subordonare totală a Mitropoliei Ortodoxe față de Episcopia reformată maghiară, s-a procedat la o schimbare de tactică, anume impunerea, la confirmarea hirotoniei unui nou arhipăstor al Ardealului, a unui număr variabil de „condiții” calvinizatoare⁴. Atât principii Transilvaniei, cât și superintendenții reformați au fost, fără excepție, direct implicați în această acțiune de atragere a românilor „răsăriteni” la linia reformatoare a Calvinismului; autointitulându-se „episcopi valahi”, cei din urmă s-au erijat în postură de conducători ai Bisericii Ortodoxe transilvănene, socotită drept simplă anexă administrativ-canonică a Episcopiei maghiare⁵.

În plan juridico-legislativ, reprezentative pentru creionarea ambianței confessionale enunțate sunt și prevederile cunoscutelor coduri de legi *Approbatæ Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem anexarium* (promulgate de principele Gheorghe Rákóczi II, la 15 martie 1653, cuprindea, într-o formu-

---

¹ David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea. I. Supușii*, București, 1986, p. 92-98; *Istoria românilor. V. O epocă de înnoiri în spirit european (1601-1711/1716)* (coord. Virgil Cândea), București, 2003, p. 483-486.

² Ioan N. Ciolan, Constantin Voicu, Mihai Racovițan, *Transilvania – istorie și dănuire românească. Documente oficiale maghiare confirmă*, București, 1995, p. 27.

³ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a III-a, vol. I, Iași, 2005, p. 498.

⁴ Ana Dumitran, „Aspecte ale politicii confessionale a Principatului calvin față de români: confirmările în funcțiile ecleziastice și programul de reformare a Bisericii Ortodoxe din Transilvania”, în rev. *Mediaevalia Transilvanica*, Satu Mare, an. 5-6, nr. 1-2, 2001-2002, p. 113-119.

⁵ Petre Filimon, *Protestantismul și românii din Ardeal. Combaterea unei teorii uniate*, Arad, 1938, p. 48; M. Păcurariu, *op. cit.*, I, p. 439 și II, p. 56-60, 68-78.

lă sistematizată, articolele dietale din perioada anilor 1540-1653)⁶ și *Compilatae Constitutiones Regni Transilvaniae et Partium Hungariae eidem anexarium* (o întregire a corpusului anterior cu legi adoptate de Dieta ardeleană între anii 1654 și 1669, inițiată de principele Mihail Apafi I)⁷. Iată doar câteva dintre dispozițiile privitoare la români și Biserica acestora: „Deși neamul valahilor nu a fost socotit în această țară nici între stări și nici între religii, nefiind între religiile acceptate, cu toate acestea, pentru folosul țării, sunt tolerați. Episcopii, protopopii și preoții valahi, în timpul vizitațiilor, să nu se amestece în serviciul slujbașilor laici, să nu stoarcă sărăcimea, să nu administreze lucruri străine de Biserică [...], ci să-și viziteze numai preoții și diecii lor, bisericile, cimitirele și locurile de îngropăciune; atât unirea, cât și despărțirea persoanelor ce se căsătoresc, serviciile bisericesti după ritul lor, îndatoririle ecleziastice și alte treburi asemănătoare, care privesc numai funcția și starea lor, în toate acestea să se acomodeze hotărârilor țării și să nu se amestece în pedepsiri și în amendări laice. Preoții valahi care vin din alte țări să fie obligați să se înfățișeze protopopului; iar aceștia, ei înșiși sau prin episcopul lor, să fie obligați să-i aducă pentru cercetare înaintea slujbașilor din acele comitate, scaune sau cetăți mai apropiate. Pentru ca proprietatea moșierilor să nu fie periclitată [...], preoții valahi să fie obligați anual să dea un anumit onorariu [...], în raport cu starea și valoarea lor”⁸. Iar „acea tagmă, ai cărei aparținători se numesc călugări, nu s-a acceptat; din contră, s-a interzis. De aceea, și acuma, se lasă la libera dispoziție a țării și a principilor, ca atunci când apreciază că este de cuviință sau necesar, să se elimine complet”⁹. Comentariile sunt de prisos.

În aceste vremuri tulburi, în fruntea Mitropoliei Ortodoxe ardelene a ajuns, pentru scurt timp, vlădica Iosif Budai (1680-1682), un ierarh despre a cărui viață se cunosc prea puține lucruri. Se știe că s-a născut în satul hunedorean Pișchinți (com. Romos), din scaunul săsesc al Orăștiei, în jurul anului 1630¹⁰, într-o veche familie românească de rang nobiliar¹¹. De mic copil se va fi rugat Domnului în bisericuța de lemn a localității – a fost mistuită de flăcări în 1910 -, menționată

⁶ Gheorghe Bichicean, „Religia românilor din Transilvania în cuprinsul Constituțiilor Aprobate (Dieta din anul 1653)”, în rev. *Sargetia. Acta Musei Devensis*, Deva, an. 25, 1992-1994, p. 278-281.

⁷ George Barițiu, *Părți alese din Istoria Transilvaniei. Pre două sute de ani din urmă*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 135.

⁸ *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653)* (trad., studiu introd. și note de Alexandru Herlea, Valeriu Șotropa, Raul Pop, Iuliu Nasta, Ioan N. Floca), Cluj-Napoca, 1997, p. 58-59.

⁹ *Ibidem*, p. 155.

¹⁰ Gheorghe Cunescu, „Mitropolitul Iosif Budai. La 300 de ani de la moarte (ianuarie 1682)”, în rev. *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an. 30, nr. 1-3, 1982, p. 141.

¹¹ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești*, ed. a II-a, vol. I, București, 1928, p. 371.

Mitropolitul Iosif Budai al Ardealului

în tabelele tuturor conscripțiilor ecleziastice ale secolelor XVIII-XIX¹²; potrivit tradiției locale, în vechea vatră a satului, situată la fruntariile apusene ale vestitului „Câmp al Pâinii”, existase anterior o ctitorie medievală din piatră, distrusă în cursul unei incursiuni turcești din anii 1658-1660¹³. Potrivit mărturiei preotului Ioan din Alba Iulia, din timpul procesului intentat succesorului său, mitropolitul grec Ioasaf, în 1682, viitorul ierarh a intrat, încă de tânăr, în obștea unei mănăstiri de la răsăritul Carpaților¹⁴.

Cum la 2 iunie 1680 înaintașul său, Sava II Brancovici (1656-1680), a fost depus „din dregătoria episcopescă și din cea preotească” și întemnițat, soborul protopopilor ardeleni, întrunit la Bălgrad în cursul aceleiași luni, l-a ales mitropolit pe Iosif Budai¹⁵, revenit din Moldova la o dată necunoscută. Informații în acest sens ne oferă și *Zaonicul, ce se zice Cartea legiloru*, un prim statut de organizare contemporan al Bisericii Ortodoxe Române din Transilvania, în care se preciza: „Început-amu a scrie cându au fostu anii Domnului 1680 iunie, cându Săborulu Mare a toți Protopopii, cu voia și porunca prea luminatului și milostivului Domnului nostru, a Craiului Apafi Michaiu, den mila lui D-dieu Craiulu Ardealului, domnulu părției Țierei Unguresci, șpanului secuilor, pre părintele Iosifu Budai, pre Vladica Ardealului, Mitropolitu Belgradului [sic!] l-au alesu, fiindu notaresiu Săborulu Mare protopopu Ion den Vinți și titoru monastirei Belgradului împreună cu protopopulu Georgie din Daia și protopopu Vasiiu din Belgradu și protopopu Oprea den Armeni. Havasiali Suciul Pal de Belgradu, titorii bisericeii și jurații Scaunului și Mitropoliei Belgradului”¹⁶. Alegerea a fost confirmată de Mihail Apafi

¹² Eugen Gagy de Etéd, „Regulatio Diocesis Transilvanicae Disunitae anno 1805”, în rev. *Transilvania. Foaia Asociațiunei transilvane pentru literatura română și cultura poporului român*, Sibiu, an. 42, nr. 2, 1911, p. 164; Augustin Bunea, *Episcopul Ioan Inocențiu Klein*, Blaj, 1900, p. 394; Idem, *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicariul episcopesc Petru Aron*, Sibiu, 1901, p. 21; Virgil Ciobanu, „Statistica românilor ardeleni din anii 1760-1762, în *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, an. 3, 1926, p. 648; Matei Voileanu, *Să se facă lumină. Biserica românilor din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1926, p. 34; Idem, *Contribuțiune la istoria bisericească din Ardeal*, Sibiu, 1928, p. 74-75.

¹³ Informație oferită în august 2007 de preotul Adrian Urițescu, paroh în Turdaș, originar din satul Pișchinți.

¹⁴ Mircea Păcurariu, „Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII”, în rev. *Mitropolia Ardealului*, Sibiu, an. 13, nr. 1-3, 1968, p. 20, n. 94.

¹⁵ Gh. Cunesco, *op. cit.*, p. 141-142.

¹⁶ Timotei Cipariu, *Acte și fragmente latine romanesci pentru istoria Bisericii romane mai alesu unite*, Blaj, 1855, p. 257-263; Nicolae Popea, *Vechea Mitropolie Ortodoxă Română a Transilvaniei, suprimarea și restaurarea ei*, Sibiu, 1870, p. 18-20; Vasile Mangra, *Mitropolitul Sava II Brancovici (1656-1680)*, Arad, 1906, p. 92-94.

I, însuși domnitorul român Gheorghe Duca al Moldovei (1656-1666; 1668-1672; 1678-1683) recomandându-l principelui pe noul titular¹⁷.

Însoțit de doi protopopi – Nicolae Iorga în socotea „spioni” ai ungarilor¹⁸ -, Iosif Budai a trecut Carpații în Țara Românească spre a fi hirotonit ierarh¹⁹. Susținător al mitropolitului întemnițat, domnitorul Șerban Cantacuzino (1678-1688) s-a opus inițial acestei numiri, considerându-l pe noul ales „uzurpator”²⁰. Scrisorile de recomandare ale principelui, cu care se afla în bune relații diplomatice, dar și conștientizarea necesității numirii grabnice în fruntea Bisericii transilvănene a unui nou arhipăstor ortodox l-au determinat pe domnul muntean să urgenteze înstituirea vlădicului ardelean. Consacrarea în treapta arhierescă s-a făcut la București, în data de 23 august 1680; în virtutea prerogativelor sale „exarhale”, cel care și-a pus mâinile asupra sa a fost mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei (1668-1672; 1679-1708), însoțit de ierarhii greci Ioasaf al Lacedemoniei (urmașul lui Iosif în scaunul bălgrădean) și Spiridon al Silivriei²¹.

Înainte de hirotonie, ieromonahul ardelean a fost pus să semneze un act – păstrat în condica de hirotonii a Mitropoliei Ungrovlahiei²² -, în care declara totală supunere față de mitropolitul Teodosie și păstrarea nealterată a tezaurului doctrinar și canonic răsăritean: „Iosif, cu mila lui Dumnezeu rânduit supt această Sf. Mitropolie a Ardealului, cu ruga mea făgăduesc: Crezu întru Unul Dumnezeu, Tatăl Care ține toate, Carele au făcut ceriul și pământul și toate câte se vădu și câte nu se vădu. Și într-un Domnu Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Carele iaste Unul născut, Cela Ce S-au născut dela Tatăl mai nainte de toți veacii. Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărit dela Dumnezeu Cel adevărit, Carele S-au născut, iară nu S-au făcut, într-o fire cu Tatăl, dintru Carele S-au făcut toate. Carele S-au pogorât din ceriuri pentru noi oamenii și pentru a noastră spăsenie, Carele S-au întrupat den Duhul Sfânt și din Maria, Curată Fecioară, și S-au făcut om. Și Se-au răstignit pentru noi în vremea lui Pilat din Pont. Carele S-au muncit și S-au îngropat și au înviat a treea zi, cum au zis Scripturile. Și S-au suit la ceriure și șade din adreapta Tatălui și iar va se vie cu slavă, se judice viii și morții și Împărăția Lui n-are sfârșenie. Și întru Duhul Sfânt Domnul, Carele face viața și iaste dela Tatăl, Carele

¹⁷ Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor din Transilvania și Ungaria*, ed. a II-a, vol. I, Sibiu, 1935, p. 300.

¹⁸ N. Iorga, *op. cit.*, I, p. 371.

¹⁹ M. Păcurariu, *Legăturile...*, p. 20.

²⁰ Augustin Bunea, *Mitropolitul Sava Brancovici*, Blaj, 1906, p. 133; Nicolae Iorga, *Sate și preoți din Ardeal*, București, 1902, p. 80; Nicolae Dobrescu, *Fragmente privitoare la istoria Bisericii Române*, Budapesta, 1905, p. 45; V. Mangra, *op. cit.*, p. 122.

²¹ Ioan Lupaș, *Istoria bisericăscă a românilor ardeleni* (reed.), Cluj-Napoca, 1995, p. 82.

²² Samuil Micu, *Istoria românilor* (ed. principe după manuscris de Ioan Chindriș), vol. II, București, 1995, p. 388, n. 17.

Se închină și Se măreaște împreună cu Tatăl și cu Fiiul, Carele au grăit cu prorocii. Într-o sfântă, adevirată, apostolească Besearecă. Mărturisesc un Botez întru ertarea păcatelor. Aștept învierea morților și viața a veacului ce va se fie. Amin. După aceasta sufer și priimesc și cealea șapte Sfinte Săboară, care s-au adunat și s-au făcut pentru întărirea tocmealilor creștinești. Mărturisesc cu sufletul cu inima se sufer și se păzesc câte canoanele și câte tocmeale au întărit acei Sfinți Părinți ce se-au aflat atunci la aceale șapte Săboară și toate sfintele tocmeale și învățături, câte după bogate vremi se-au îndreptat de Sfinții Părinți. Iar de câte se-au lăpădat ei lapădu-mă și eu și toate câte au primit ei primesc și eu. Și iar încă mai mărturisesc că se păzesc și pacea Besearecii. Și întru toată vremea vieții mele se nu gândesc asupra ei niscare lucrure împotriva nici într-un chip, ce cu totul se urmez și se mă plec învățăturilor celor bune, ale prea sfințitului meu stăpân și biruatoriu a toată Țara Ungrovlahii, chir Teodosie. Și mă făgăduesc cu mintea, cu dragostea dumnezeiască și cu frica lui Dumnezeu, pre sfintele canoane și învățături se nasc, cuvântătoarea turmă carea mi se dă pre mâna mea și cu câte îmi va fi putearea se mă păzesc curat de toate răotățile nedrepte și viclane. După aceasta încă mai mărturisesc și de câte tocmeale ce are scaunul Ungrovlahiei se le păzesc neschimbat întru Eparhiia mea. Iosif, cu mila lui Dumnezeu rânduit la Sfânta Mitropolie a Țării Ardealului, cu mâna mea supt aceasta am iscălit²³.

În aceeași *Condică Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei* era consemnat și conținutul actului său de hirotonire: „De vreme ce prea Sf. Mitropolie a Belgradului [sic!] din țara Ardealului au rămas fără de păstoriu, cel mai denainte mitropolit Sava scoțându-se den scaun de cel ce domnește acolo, craiul Ardealului, împreună cu tot sfatul țarei și al protopopilor Besearecii noastre carii sânt acolo, pentru ale lui năpăști, de carele sfatul, ca niște oameni slobozi, l-au judecat acolo, nepoftind judecată de aiuria, și alegând de acolo craiul cu tot sfatul țării și cu voea protopopilor și creștinilor pravoslavnici care sânt acolo lăcuiitori pre chir Iosif ieromonahul a fi mitropolit în scaunul acesta, ce este mai sus zis, mărturisind a fi om cu credință curată și cu viață sufletească, l-au trimes aici la noi se se hirotonească după leage, rânduintă lângă dinsul marturi trimiși din pravoslavnici protopopi doi. Deci Măriia Sa, preluminatul și bunul creștin domnul nostru Io Șerban Voevod, împreună cu tot sfatul Măriei Sale și cu noi denpreună au socotit se se hirotonească acest chir Iosif, ieromonah, după cum l-au ales țara de acolo, ca se nu rămăe acel scaun vădov și creștinii de acolo fără de păstoriu, neputând cel mai denainte se-și dobăndească scaunul, adecă mitropolitul Sava, pentru nemutatele obiceiuri

²³ Alexandru Geanoglu-Lesviodax, *Istorie bisericească pre scurt, cuprinzătoare de cele mai vrednice de știut întâmplări a Sfintei Biserici răsăritene*, București, 1845, p. 315-317; T. Cipariu, *op. cit.*, p. 235-236; N. Popea, *op. cit.*, p. 8-9; Ghenadie Enăceanu, *Condică Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei, prelucrată după original*, București, 1886, p. 56-58.

și tocmeale ce are republica Țării Ardealului. Pentru aceea s-au și scris acest lucru în condica țării ca se știe și s-au iscălit mai jos, împreună cu noi, și alți frați Arhieriei carii s-au aflat aici. Pis. mșta. August 23, leat 7183 [corect, 7188, adică 1680, nu 1675 n.n.]. Vlădica Teodosie.” Întăreau actul ierarhiei grece prezenți la București, „Ioasaf al Lachedemoniei și Meletie al Silivriei”²⁴.

După câteva săptămâni de ședere în Țara Românească, mitropolitul Iosif, după când cu sine și o scrisoare a lui Șerban Vodă către principele maghiar, s-a întors acasă²⁵. În drum, s-a abătut, probabil, pe la Brașov, doar așa explicându-se întârzierea cu care Mihail Apafi I îl recunoștea în treapta mitropolitană²⁶. Conținutul confirmării princiare – actul purta data de 28 decembrie 1680 – repeta „îndatoririle” impuse mitropoliților anteriori, Simion Ștefan (15 condiții) și Sava II Brancovici (4 condiții), în anii 1643 și 1669, anume: 1. supunerea mitropoliților, a protopopilor și a preoților față de episcopul reformat; 2. sprijinirea celor care doreau să treacă la credința calvină; 3. organizarea Bisericii Ortodoxe după model protestant; 4. disciplinarea clerului și a credincioșilor prin vizite canonice, în prezența unui delegat al superintendentului maghiar; 5. introducerea ceremonialului calvin în cultul public ortodox; 6. acordarea divorțului după prescripțiile canonice prevăzute în corpusul legislativ al Bisericii maghiare, formulat de episcopul Geleji Katona István (1633-1649); 7. renunțarea la cultul sfinților, al icoanelor, al crucii, cât și la o serie de „superstiții” (în fapt, învățături și acte liturgice ortodoxe neconforme dogmelor calvine); 8. instruirea tineretului în litera Scripturii (adică renunțarea la Sfânta Tradiție), după *Catehismul calvinesc* tipărit de episcopul Csulay György (1650-1660); 9. folosirea exclusivă a limbii române la oficierea slujbelor și rânduielilor bisericești, dar și în școlile și în tipografiile care ar urma să se înființeze etc.²⁷

La prima vedere, oricine ar fi tentat să vadă în aceste măsuri o inițiativă laudabilă de modernizare a unei Biserici Ortodoxe, catalogată ca anacronică, tributară unei linii doctrinare și unor practici neconforme cu adevăratul spirit al creștinismului. Analizând însă lucrurile în profunzime, se constată tocmai contrariul. Nu „dragostea” exagerată față de poporul român a determinat forurile calvine să întreprindă aceste demersuri, ci interese imediate de natură politică, subtil mascate în spatele unei măști „culturalizatoare”²⁸. Aceleași considerații se impun și în privința obligativității înființării de școli românești, al căror scop, dat fiind patronajul

²⁴ Al. Geanoglu-Lesviodax, *op. cit.*, p. 313-314; T. Cipariu, *op. cit.*, p. 234-235; N. Popea, *op. cit.*, p. 7-8; G. Enăceanu, *op. cit.*, p. 55-56.

²⁵ M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, II, p. 76.

²⁶ Gh. Cunesco, *op. cit.*, p. 144.

²⁷ A. Dumitran, *op. cit.*, p. 119-124; M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 59, 72-73.

²⁸ A. Bunea, *op. cit.*, p. 42; Antonie Plămădeală, *Romanitate, continuitate, unitate (pornind de la un izvor narativ din 1666)*, Sibiu, 1988, p. 197-199.

Mitropolitul Iosif Budai al Ardealului

autorităților calvine, ar fi fost repede deturnat; din locașuri ale „iluminării” românilor, acestea s-ar fi transformat în mijloace eficiente de infuzie a ideilor Reformei, procesul calvinizării fiind, în acest caz, sincron cu acela al maghiarizării²⁹. Mitropolitul nu s-a conformat însă acestor dispoziții.

Din punct de vedere jurisdicțional, prin același act princiar de confirmare i-a fost pusă sub oblăduire întreaga Transilvanie: comitatele Alba, Hunedoara, Turda, Cluj, Cetatea de Baltă (Târnavă), Solnocul Dinlăuntru, Solnocul de Mijloc, Crasna, Maramureș și Bihor, districtele Chioar, Bârsa și Bistrița, precum și scaunele secuiești și săsești; exceptate erau doar Banatul de Severin și Țara Făgărașului³⁰. Dată fiind această jurisdicție extinsă, mitropolitul Iosif, în scurta sa activitate arhipăstorească, nu a reușit să întreprindă decât o singură vizită canonică mai însemnată, anume în nordul eparhiei sale. Astfel, la începutul anului 1681, ierarhul se găsea în părțile Bistriței și Maramureșului, căci, la 2 februarie, din localitatea maramureșeană Ieud adresa magistratului Bistriței o scrisoare, în care îi mulțumea pentru sprijinul financiar acordat în timpul cercetării parohiilor din districtul Rodnei³¹. Alte date nu s-au păstrat.

Privită în ansamblu, păstoria mitropolitului Iosif Budai s-a desfășurat în condiții vitrege. În Transilvania unii l-am perceput, încă de la început, ca un uzurpator. Nici în Țara Românească ierarhul nu era privit cu prea multă îngăduință, căci la 4 septembrie 1680, domnitorul Șerban Cantacuzino îi scria principelui ardelean Mihail Apafi I următoarele: „Am primit scrisoarea Măriei Tale și am sfințit de vlădică pe cel care mi l-ați trimis, cu toate că Pravila noastră ortodoxă spune că trebuie examinat din multe lucruri arătate în Pravilă, dar luând în considerare că creștinii din religiunea noastră, din țara Măriei Tale, nu pot fi fără păstor, am lăsat la o parte unele examinări și, în înțelegere cu Sfinția Sa mitropolitul [Teodosie n.n.], l-am sfințit de vlădică, cu toate că nu i-am examinat păcatele lui, după spusele celui alt vlădică”³². În august 1681, Constantin Brâncoveanu, viitorul domn muntean, obținea chiar promisiunea nobililor maghiari Csáky și Paskó de repunere pe scaunul mitropolitan al Ardealului a vechiului ocupant, vlădica Sava Bran-

²⁹ Augustin Bunea, *Vechile Episcopii românești ale Vadului, Geoagiului, Silvașului și Bălgradului*, Blaj, 1902, p. 85; V. Mangra, *op. cit.*, p. 88; Zenovie Pâclișanu, „Legăturile românilor ardeleni cu Reformațiunea în veacul al XVI-lea și al XVII-lea”, în rev. *Cultura Creștină*, Blaj, an. 9, nr. 18, 1911, p. 587.

³⁰ T. Cipariu, *op. cit.*, p. 60-68; V. Mangra, *op. cit.*, p. 173-178; Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 72; A. Dumitran, *op. cit.*, p. 178-180.

³¹ Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria României*, București, XV/2, 1915 (ed. Nicolae Iorga), p. 1376; A. Bunea, *Mitropolitul Sava Brancovici...*, p. 133; N. Iorga, *op. cit.*, p. 79; Șt. Meteș, *op. cit.*, I, p. 302.

³² Șt. Meteș, *op. cit.*, I, p. 301-302; M. Păcurariu, *Legăturile Bisericii...*, p. 21.

covici³³. Dintr-o jalbă a mai multor „credincioși, protopopi și preoți”, adresată, spre sfârșitul anului 1680, principelui maghiar, rezultă clar că fostul mitropolit, „cu toate că e pus jos, tot sfințește preoți și biserici”³⁴; aceeași dublare a exercitării atribuțiilor arhieresti era semnalată și în iulie 1681³⁵.

Adevăratul obstacol l-a constituit însă presiunea autorităților calvine, interesate de subjugarea totală a instituției mitropolitane. Nici legislația maghiară nu se modificase; între anii 1679 și 1688 au fost „casate” majoritatea diplomelor de înnobilitare ale elitei ortodoxe transilvănene, în cadrul căreia un segment important îl constituia preoțimea³⁶. De altfel, la 12 ianuarie 1680, Dieta de la Sighișoara a abrogat toate privilegiile anterioare ale clerului ortodox³⁷, încât în anul 1682 principele Mihail Apafi I s-a văzut nevoit să intervină împotriva abuzurilor săvârșite de către cei însărcinați cu strângerea dijmelor³⁸.

Nerespectarea „condițiilor” impuse la numire a constituit, cu siguranță, motivul înlăturării mitropolitului Iosif Budai de la cârma Bisericii românești transilvănene³⁹. Din a doua parte a anului 1681, niciun fel de mențiune documentară nu îi mai atestă prezența în scaunul vlădicesc al Ardealului⁴⁰. În plus, declarația preotului Ioan din Alba Iulia – chemat ca martor în „soborul de judecată”, întrunit la Bălgrad, în 12-13 iulie 1682, pentru înlăturarea mitropolitului Ioasaf (1682-1683) -, potrivit căreia „eu înainte am locuit în Moldova, de unde am venit cu *sărmanul* domn Iosif Budai înainte de asta cu doi ani”, sugerează că finalul arhipăstoririi sale nu a fost tocmai pașnic⁴¹.

De altfel, în ceea ce privește sfârșitul mitropolitului, s-a emis și ipoteza⁴² identificării lui Iosif Budai cu ierarhul despre care Petru Maior relatează, consemnând o mai veche tradiție orală, că a fost întemnițat, torturat și ucis, în cetatea Eciu (azi Brâncovenești, jud. Mureș), din ordinul principelui Mihail Apafi, la instigarea superintendentului reformat Tofaeus Dobos Mihály (1679-1684): „Iaste trădanie [tradiție n.n.] că și la cetatea Eciului, în varmeghiia Turzii, un vlădică a românilor

³³ Timotei Cipariu, *Archivu pentru filologia și istoria*, Blaj, 1867, p. 652; V. Mangra, *op. cit.*, p. 179-180; N. Iorga, *Istoria Bisericii...*, I, p. 373.

³⁴ V. Mangra, *op. cit.*, p. 122-123.

³⁵ N. Iorga, *op. cit.*, I, p. 373-374.

³⁶ G. Barițiu, *Părți alese...*, I, p. 135.

³⁷ Augustin Bunea, *Ierarhia românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, p. 123.

³⁸ *Istoria românilor...*, V, p. 792.

³⁹ Z. Pâclișanu, *op. cit.*, p. 72; P. Filimon, *op. cit.*, p. 58; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, II, p. 72-76.

⁴⁰ Gh. Cunescu, *op. cit.*, p. 148.

⁴¹ N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 54.

⁴² Gh. Cunescu, *op. cit.*, p. 145-149.

Mitropolitul Iosif Budai al Ardealului

din Ardeal, aruncat din cetate, fu omorât. Ba preotul Ioan Ladoș cel bătrân din Săcalu de Margini [azi Săcalu de Pădure n.n.], care sat e vecin Eciului, mi-au povestit că lui i-au spus tată-său cum că tatăl lui povestea că, fiind prunc diecuț și tată-său preot acolo, în Săcalu de Margini, au fost cu tată-său la îngropăciunea zisului vlădică și numai amândoi l-au prohodit. Cauza pentru ce fu omorât vlădica acela spun că au fost aceia: că fiind vlădica la prânz cu prințipul Ardealului, în zisa cetate, și mâncând vlădica bucate de post după legea Bisearicei Răsăritului, îi zice prințipul către vlădica românilor să-i boteze un câine, ce-l avea acolo lângă sine. Vlădica, bine pricepând această poruncă a fi numai spre a batjocori credința cea pravoslavnică, răspunse către prințipul calvin: «De iaste câinele de legea mea, eu îl voi boteza, iar de iaste de altă lege, să-l boteze preoții cei de legea aceia! Să-l ispitim pe câine de ce lege iaste». Răspunse prințipul: «Bine!» Atunci vlădica puse un blid cu fasole înaintea câinelui, care amirosând-o câinele, nu-i plăcu să mănânce. După aceia îi puse câinelui înainte un blid cu carne, din care îndată începu câinele să se îndoape. Atunci zise vlădica către prințip: «Vezi de-a cui lege e câinele?»⁴³. Dacă identificarea este validă, atunci pe lista martirilor români ar trebui adăugat încă un nume. Ucis – în acest caz – la 16 ianuarie 1682⁴⁴, înaltul ierarh își doarme deci somnul de veci undeva în partea veche a cimitirului actual din Brâncovești, amplasat în vecinătatea castelului medieval din Eciu (Écs, Weschen)⁴⁵.

Până în 1701, acestui vrednic vlădică i-au urmat pe scaunul mitropolitan al Ardealului alți cinci arhipăstori, anume: Ioasaf (1682-1683), Sava III (1684-1685), Varlaam (1685-1692), Teofil (1692-1697) și Atanasie Anghel (1697-1701), cel sub care a fost „perfectată” unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei⁴⁶. Atât Iosif Budai, cât și ceilalți ocupanți ai scaunului vlădicesc ardelean din secolul al XVII-lea au vegheat îndeaproape la menținerea specificului Ortodoxiei românești. Nerespectarea „condițiilor” calvinizatoare impuse la recunoașterea lor în scaunul vlădicesc, întărirea legăturilor cu clerul aflat în subordine – confirmarea protopopilor și a preoților, completarea locurilor vacante⁴⁷, precum și disciplinarea acestora prin vizite canonice⁴⁸ și prin hotărârile soboarelor întrunite la Alba

⁴³ Petru Maior, *Istoria Bisericii românilor*, ed. a II-a (îngrij. de Ioan Chindriș), vol. I, București, 1995, p. 120.

⁴⁴ Ștefan Lupșa, *Biserica ardeleană și „unirea” în anii 1697-1700*, București, 1949, p. 7.

⁴⁵ Gh. Cunescu, *op. cit.*, p. 149-150.

⁴⁶ M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 76-78, 256-266.

⁴⁷ Șt. Meteș, *op. cit.*, I, p. 451-452.

⁴⁸ A. Dumitran, *op. cit.*, p. 122; M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 73.

Iulia⁴⁹ -, creșterea voită a numărului sărbătorilor religioase⁵⁰ (o măsură deopotrivă socială, menită să ușureze viața credincioșilor iobagi, prin stabilirea cât mai multor zile de repaus fizic)⁵¹ au constituit răspunsul ferm al înaltei ierarhii bisericești răsăritene din Ardeal la încercările de impunere a unei noi orânduiri spirituale.

Reforma nu a înregistrat, așadar, progrese notabile. Cauzele acestui eșec sunt multiple⁵². Statornicia în credință a ortodocșilor⁵³, dublată de un tradiționalism autentic, refractar oricărei inovații survenite în sfera religiosului⁵⁴, au constituit principalul impediment în calea impunerii noilor precepte calvine. „Vinovate” au fost apoi, în mare măsură, și stările privilegiate ale Transilvaniei. Pe de o parte, patriciatul săsesc, din dorința de a-și menține statutul elitist, a fost total dezinteresat de atragerea românilor la luteranism⁵⁵. Pe de altă parte, nici marea nobilime maghiară nu a încurajat convertirea românilor la calvinism, acțiune identificată cu însăși tendința acestora de emancipare socială; se respingea din start ideea existenței unei preoțimi emancipate, cu drept de liberă strămutare și beneficiară a unor scutiri fiscale, precum plata dijmei⁵⁶.

Concluzionând, se poate spune că edificiul Bisericii răsăritene, deși serios zdruncinat, nu a fost dărâmat. La aceasta au contribuit, în mare măsură, și legăturile bisericești ale ortodocșilor ardeleni cu frații de aceeași credință din celelalte

---

⁴⁹ La soborul din anul 1627, convocat și prezidat de mitropolitul Dosoftei, s-au fixat o serie de amenzi, în bani, pentru preoții care comiteau fapte nevrednice de misiunea lor preotească; altele, pentru credincioșii care nu posteau, nu respectau sărbătorile etc. (cf. T. Cipariu, *Acte și fragmente...*, p. 150-156; N. Popea, *op. cit.*, p. 72-74). În anul 1675, sinodul condus de Sava Brancovici hotărâta atât disciplinarea preoților prin vizite canonice făcute de mitropolit și printr-un control mai strict din partea protopopilor, cât și obligația acestora de a-i catehiza pe enoriași (cf. T. Cipariu, *op. cit.*, p. 145-150; N. Popea, *op. cit.*, p. 82-85).

⁵⁰ Aurel Răduțiu, „Timp de lucru și zile de sărbătoare în Transilvania (sec. XVII-XVIII)”, în vol. *Civilizație medievală și modernă românească. Studii istorice*, Cluj-Napoca, 1985, p. 215-216; Doru Radosav, *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*, Cluj-Napoca, 1997, p. 218.

⁵¹ M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 54.

⁵² Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, ed. a III-a, Târgu Lăpuș, 2006, p. 76-79.

⁵³ După un secol, cărturarul iluminist Samuil Micu sublinia că „românii tot stătornici și nemutați în credință și în leage au stătut, cât să mira ungerii și sașii de stătorniciia lor, că ungerii mai toți, mai ales neameșii și familiile ceale mari, s-au făcut calvini, cât acum tot una să înțelegea, ori ai fi zis calvin, ori unger, că prin unger înțelegea calvin. Sașii toți să făcuse luterani, cât sas și luteran tot una era. Și zicea că românii de proști nu să pot deștepta să cuprindă aceale învățături și dogme noao și străine care învăța luteranii și calvini” (cf. S. Micu, *op. cit.*, II, p. 216).

⁵⁴ P. Filimon, *op. cit.*, p. 23; I. Lupaș, *op. cit.*, p. 26.

⁵⁵ Ioan Vasile Leb, *Biserică și implicare. Studii privind istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Cluj-Napoca, 2000, p. 33.

⁵⁶ G. Barițiu, *op. cit.*, I, p. 138; *Istoria românilor...*, V, p. 792.

Mitropolitul Iosif Budai al Ardealului

două provincii românești. Ca și în perioada precedentă, afluxul de artiști peregrini, circulația neîntreruptă a manuscriselor și a tipăriturilor cu conținut liturgic, dogmatic sau moralizator dinspre Moldova și Țara Românească, prezența preoților și a monahilor din spațiul extracarpatic, numărul crescând al transfugilor, daniile și moșiile domnilor și boierilor români în Ardeal, toate au dus la consolidarea relațiilor bisericești și, implicit, a Ortodoxiei transilvănene⁵⁷. Deci și această vicisitudine a istoriei, grație păstoririi unor ierarhi vrednici, a fost depășită.

Abstract: In the last but one decade of the 17th century, dominated by the same religious intolerance specific to the entire period of the Principality, the metropolitan bishop Iosif Budai (1680-1682) led, for a short period, the Transylvanian Orthodox Archdiocese. Born in the Pișchinți village, Hunedoara County, the hierarch is counted among those who died for keeping the Eastern-Orthodox faith untouched, safe from Prince Mihail Apafi I's efforts to denationalize the Romanian population and establish Calvinism in the area.

---

⁵⁷ P. Filimon, *op. cit.*, p. 36-37, 55; M. Păcurariu, *Legăturile Bisericii...*, p. 85-92; Nicolae Mladin, *Biserica Ortodoxă Română una și aceeași în toate timpurile*, Sibiu, 1968, p. 15; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*, ed. a II-a, București, 1977, passim.